

KRZYSZTOF TOMASZ WITCZAK

Uniwersytet Łódzki
Zakład Językoznawstwa i Indoeuropeistyki

O pochodzeniu łacińskich przysłówków zakończonych na *-iter**

Słowa kluczowe: języki indoeuropejskie, przysówek, stopniowanie przymiotnika, stopień równy przymiotnika (ekwatiw)

Geneza łacińskich przysłówków zakończonych na *-iter* pozostaje dotychczas niejasna. Były one pierwotnie tworzone nie tylko od przymiotników III deklinacji (typu *breviter* 'krótko' < *brevis*), ale także od licznych przymiotników I i II deklinacji, np. przysłówki stłac. *amīciter* adv. 'po przyjacielsku' (< *amīcus*);

* Tekst jest poprawioną wersją wystąpienia wygłoszonego w dniu 24 czerwca 2004 roku na konferencji naukowej „Philologorum Polonorum Colloquium Glottologicum”. Autor chciałby serdecznie podziękować anonimowemu recenzentowi za szereg użytecznych uwag i propozycji poprawek, dzięki którym publikowany tekst zyskał niezmiernie na jasności i jednoznaczności. Należy zaznaczyć, że W. M. Lindsay (1894: 329) był prekursorem hipotezy o ekwatywnym charakterze przyrostka **-teros* i o związku z nim łacińskich adwerbiów zakończonych na *-iter* („Latin adverbs in *-iter* have probably this suffix, e.g. *breviter*”). Koncepcja o pokrewieństwie staroirlandzkiego ekwatiwu na **-itri-* i łacińskich adwerbiów na *-iter*, chociaż nie była dotychczas wskazywana w literaturze przedmiotu, wydaje się – jak na to wskazał szanowny recenzent – należeć do Lindsaya. Trzeba jednak dodać, że autor niniejszego artykułu sformułował wyrażone tu opinie w okresie, gdy jeszcze nie zapoznał się z pracami Lindsaya. Autor niniejszej rozprawki opowiadał się za similitatywnym pojmowaniem przysłówków łacińskich na *-iter* i za ekwatywnym sensem przyrostka ie. **-teros* już w roku akademickim 2001/2002, gdy w Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu prowadził zajęcia z gramatyki historycznej języka łacińskiego i greckiego dla studentów trzeciego roku filologii klasycznej.

avārīter ‘chciwie; z żądzы zysku; skąpo’ (< *avarus*); *durīter* adv. ‘twardo; brutalnie, okrutnie; niezręcznie, prostacko’ (< *durus*); *firmiter* ‘silnie, mocno, trwale’ (< *firmus*); *largīter* ‘hojnie, bogato’ (< *largus*); *longīter* ‘długo’ (< *longus*); *saevīter* ‘gwałtownie’ (< *saevus*). Owe „nieregularne” przysłówki urobione od przymiotników I i II deklinacji pojawiają się u licznych autorów epoki archaicznej i cycerońskiej, m.in. u Plauta, Terencjusza, Pakuwiusza, Katona, Lukrecjusza (por. Leumann 1963: 299; Hartleb-Kropidło 1999). W późniejszych epokach adverbiala zakończone na *-iter* utworzone od przymiotników I i II deklinacji pojawiają się relatywnie rzadko, chociaż niektórzy autorzy epoki cesarstwa (np. Aulus Gelliusz) powracają do łaciny archaicznej i preferują formy typu *rārenter* oraz *rārīter* adv. ‘rzadko, nieczęsto, od czasu do czasu’ zamiast *rārō* adv. ‘id.’ (< *rārus* adi. ‘rzadki’). Cycecon używa jedynie formy *humānīter* ‘po ludzku, godnie, ze spokojem; uprzejmie, łaskawie’ (Cic. *De Orat.* 2.46; *Epist.* 7.1.5; *Att.* 1.2.1).

Pochodzenie przyrostka *-iter* i łacińskich przysłówek utworzonych za pomocą tego przyrostka próbowano objaśnić na dwa różne sposoby. Pierwsza hipoteza badawcza została sformułowana przez Osthoffa (1887: 455–466), druga zasygnalizowana już przez Lindsaya (1894: 329; 1897: 375, 631–633) zyskała na znaczeniu dzięki argumentacji Skutscha (1914: 25–27).

Osthoff uznał przyrostek *-iter* za skostniały rzeczownik *iter* (n.) ‘droga’ (także ‘sposób, postępowanie, środek, wyjście’, który łączy się z określającym go przymiotnikiem rodzaju nijakiego. Stąd *brev-iter* ‘krótko; pokrótce, w krótkich słowach’ (< *breve iter* ‘kurz-weg / w krótki sposób’), *long-iter* ‘długo’ (< *longum iter* ‘długą drogą’). Hipoteza Osthoffa – zdaniem Barbary Hartleb-Kropidło (1999: 467) – „nie spełnia wymogów dzisiejszej nauki, wiadomo bowiem, że przysłówki te nie powstały w wyniku zrośnięcia się przymiotników z rzeczownikiem *iter*”. Podobnie sądzi Луцкая (1997: 34). Przychylam się do tej opinii, chociaż obie autorki nie przytaczają żadnych poważnych kontrargumentów jednoznacznie obalających tezę Osthoffa, a z drugiej strony nie informują, że w podobny sposób były objaśniane przysłówki na gruncie celtyckim, mianowicie we wszystkich wyspowych językach celtyckich pojawiają się przysłówki tworzone od przymiotnika za pomocą prepozycji *in* (*yn*) lub *int* (*ent*), np. stirl. *in mār* ‘greatly’ = stbret. *in mor*, śrwal. *yn mawr*; stwal. *int couer* ‘all in order / w porządku’, korn. *ynta* ‘dobrze’ (< *da* ‘dobry’). Niektórzy badacze objaśniają wzmiankowaną prepozycję jako skostniałą formę przypadkową urobioną od apelatywu wal. *hynt*, korn. *hens*, bret. *hent* m. ‘droga, podróż / way, journey’ (Thurneysen 1980: 239), co jednak nie przekonuje tak w odniesieniu do form goidelskich (staroir-

landzkich), jak i brytońskich. Na gruncie goidelskim odpowiedni apelatyw pokazuje nagłosowe *s-*, np. stirl. *sét* ‘droga, ścieżka’, irl. *séad* ‘ts.’ (Vendryes 1974: S-98; Elsie 1979: 123), co kontynuuje ie. **sento-* ‘droga’, por. stisl. *sinni* ‘podróż’, goc. *sinþs* ‘point of time’ (Lewis, Pedersen 1937: 48; Pokorny 1959: 908). Tymczasem wyżej wskazane prepozycje nawet w najdawniejszych zapisach (por. stirl. *in*, stal. *int*, śrwal. *ynt*, sbret. *in*) nie wykazują żadnych śladów inicjalnego sibilantu tj. stirl. *s-*, czemu odpowiada walijskie i bretońskie *h-*. W istocie rzeczy, geneza łacińskich i celtyckich przysłówków nie ma nic wspólnego z nazwami drogi (łac. *iter*, wal. *hynt* itd.).

Alternatywna hipoteza Lindsaya (1894: 329; 1897: 631–633) i Skutscha (1914: 25–27) kojarzy przyrostek przysłówkowy *-iter* z dawnym prajęzykowym przyrostkiem **-teros*, którego pierwotna semantyka pozostaje do tej pory niejasna. Lindsay (1894: 329) zakładał znaczenie ekwatywne przyrostków **-eros* i **-teros* („Their original sense however was rather that of likeness, of equal rather than of greater degree”). Badacze współcześni (z XX i XXI wieku) na ogół zgadzają się, że funkcja komparatywna sufiksu **-teros* jest wtórna. Sugerują jednak, że pierwotnie formant **-teros* oznaczał jakoby „przeciwieństwo, zróżnicowanie”, czyli kontrast, opozycję i odmienność (Brugmann 1906: 329, §523; Meillet 1937: 233; Benveniste 1948: 115–121; Witwer 1970: 107–108; Puhvel 1973: 149; Sihler 1995: 363–364; Луцкая 1997: 31–38; Szemerényi 1999: 234–237; Luján 2000: 84–88; Palmer 2002: 309; Meier-Brügger 2003: 222–223). Ten sam przyrostek **-teros* tworzy stopień wyższy w języku greckim (formacje zakończone na *-τερος*, *-τερᾶ*, *-τερον*) i w niektórych innych językach indoeuropejskich, np. indoirańskich (stind., awest. *-tara-*). Gdzie indziej, np. w językach anatolijskich, tocharskich, italskich, celtyckich¹, germańskich, bałtyckich i słowiańskich (por. pol. *który*, *wtóry*) przyrostek ten pojawia się w nieco odmiennym

¹ P. de Bernardo (1997: 722) dość przekonująco wykazała, że język staroirlandzki wykazuje ślady co najmniej dwóch komparatiwów zakończonych na **-tero-*, mianowicie stirl. *ósar* ‘młodszy’ (< **yow-is-teros*) wobec *óac* ‘młody’ (< **yowŋko-*) i *sinser* ‘starszy’ (< **sen-is-teros*) wobec *sin* ‘stary’ (< ie. **senos*). Należy pieczołowicie podkreślić, że cecha stopnia wyższego jest tu sygnalizowana przez formant stopnia wyższego **-is-*, nie zaś przez przyrostek **-teros*. W celtyckich językach brytońskich pojawiają się nomina abstracta urobione za pomocą przyrostka **-teros*, np. wal. *gwynder* ‘blancura’ (< celt. **windo-teros*), bret. *braster* ‘grandeza’ vs. śrwal. *brass* ‘grueso’, *brasset* ‘tan grueso (como)’ (Luján 2000: 82). W iberoceltyckim poświadczono są ponadto imiona osobowe typu *Dobiterus*, *Douiterus* itd., które można z powodzeniem zestawiać z ekwatywem goidelskim *duibithir* ‘tak czarny jak’ (Luján 2000: 83).

użyciu (Mann 1984–1987: 1386)². Występuje on także w niektórych wyrazach łacińskich i romańskich, np. łac. *dexter* ‘prawy, znajdujący się na prawo’, stąd *dextera, dextra* f. ‘prawica, prawa ręka, prawa strona’; łac. *matertera* f. ‘ciotka; siostra matki’ (< *mater* f. ‘matka’); romańskie **pullitra* f. ‘kura, kwoka’ (< *pullus* m. ‘młody ptak, kurczak’). Pogląd Lindsaya i Skutscha akceptują inni uznani badacze, np. Sommer (1900), Brugmann (1906: 329, §523), Knight (1920: 80–86), Villar (1981: 69–70) i Meiser (2006: 155). Barbara Hartleb-Kropidło (1999: 466) odrzuca pogląd Skutscha, stwierdzając, że „pozostaje [on] w sprzeczności z faktem, że w łacinie nigdy nie istniały formanty stopnia wyższego przymiotników na *-teros*”. Argument ten ma niewątpliwie swoją wagę, ale nie jest on decydujący, gdyż sufix **-teros* (w funkcji nieco odmiennej) pojawia się w takich przymiotnikach łacińskich jak *sinister* ‘lewy’ (< **swen-is-teros*) oraz *dexter* ‘prawy’ (< ie. **deksi-teros*, por. stgr. δεξιτερός obok δεξιός ‘prawy’, także δεξιτερά f. ‘prawica’ = łac. *dextra* f. ‘ts.’). Co więcej, w językoznawstwie indoeuropejskim przyjmuje się, że stopień wyższy przymiotników tworzony sufixem **-teros* jest innowacją wprowadzoną jedynie do niektórych dialektów centralnych, tj. greki i języków indoirańskich (Szemerényi 1999: 236), zatem język łaciński ze zrozumiałych względów nie powinien wykazywać jakichkolwiek śladów stopnia wyższego zakończonego na **-teros*. Zdecydowanie ważniejszym kontrargumentem byłby raczej fakt obecności samogłoski [i] w przyrostku *-iter*, zwłaszcza w sytuacji gdy tworzy on przysłówki od przymiotników I i II deklinacji. Inne analogiczne formy pojawiają się przecieź bez cechy *-i-*, por. łac. *uter* ‘który z dwóch’ (zaimek pyt. i wzgl.) wobec ie. **kw^woteros* (pyt.) ‘który z dwóch?’ (por. stind. *katarāḥ* ‘który’, stgr. πότερος ‘ts.’, goc. *hąpar* ‘ts.’, ang. *whether*, lit. *katrās*, pol. *który*) oraz **yoteros* (wzgl.) ‘który z dwóch’ (por. stind. *yatarāḥ*, awest. *yatāra-*). Cecha *-i-* mogłaby wskazywać na zakładany przez nie-

² Przyrostek ie. **-teros* pojawia się w następujących formacjach: 1) w przymiotnikach określających strony lub kierunki; 2) w przymiotnikach o znaczeniu lokalnym lub temporalnym; 3) w rzeczownikach określających nazwy pokrewieństwa; 4) w rzeczownikach określających zwierzęta; 5) w rzeczownikach oderwanych (nomina abstracta); 7) w niektórych przymiotnikach na stopniu wyższym; 8) w zaimkach osobowych; 9) w zaimkach pytajnych i względnych. Dane leksykalne umieściłem w materiałach (hand-out) do niewygłoszonego referatu pt. „Celtycki ekwatiwus (*aequativus*) a formacje indoeuropejskie tworzone za pomocą przyrostka **-teros*: rozważania o stopniu równym przymiotnika na indoeuropejskim materiale językowym”, zgłoszonego w dniu 7 października 2005 roku jako jeden z trzech tematów na moim kolokwium habilitacyjnym. Należy podkreślić, że w przygotowanym dla potrzeb kolokwium habilitacyjnego opracowaniu nie podejmowałem kwestii pochodzenia łacińskich przysłówek zakończonych na *-iter*.

których badaczy charakter lokatywny łacińskich adwerbiów na *-iter* (Sommer 1900: 2–4; Knight 1920: 80–86; Villar 1981: 69–70).

Pierwotna postać przyrostka przysłówkowego *-iter* nie jest pewna. Teoretycznie może być ona odtwarzana na różne sposoby, np. **-itri-*, **-iteri-*, **-itro-*, **-itero-*. Na bazie materiału łacińskiego trudno określić, jak mogła pierwotnie wyglądać forma, z której rozwinęły się łacińskie przysłówki zakończone na *-iter*. Jeśli weźmiemy pod uwagę zestawienie łac. *ter* ‘trzy razy’ z formami pokrewnymi stgr. τρίς ‘trzy razy’, stind. *tríh*, awest. *θriš* (< ie. **tris*, Mann 1984–1987: 1429), to *per analogiam* przyrostek przysłówkowy *-iter* możemy z powodzeniem wywodzić z praformy **-itri-s*. Zwracam na to uwagę dlatego, że identyczny przyrostek tworzący formacje odprzymiotnikowe pojawia się w językach celtyckich (wyspowych). Celtycki przyrostek **-itri-* (skąd stirl. *-ithir*, *-idir*, śrwal. *-het*, *-et*, wal. *-et*, *-ed*, śrbret. *-et*) tworzy tzw. *aequativus*, czyli stopień równy przymiotnika, odrębny od stopnia podstawowego, por.

[1] stirl. *dénithir* ‘tak pośpieszny jak, równie szybki jak / as hasty, as swift’ (< stirl. *dían* ‘pośpieszny, szybki / hasty, swift’); *demnithir* ‘tak samo pewny jak / as certain’ (< *demin* ‘pewny’); *erlamaidir* ‘tak gotowy jak / as ready’ (< *erlam* ‘gotowy’); *fírihir* ‘tak prawdziwy jak / as true’ (< stirl. *fír* ‘prawdziwy’ = łac. *vērus* adi. ‘ts.’); *lérithir* ‘tak gorliwy jak, tak pilny jak / as eager, as diligent’ (< *lér* ‘gorliwy, pilny’); *soirbithir*, *soirbidir* ‘tak łatwy jak / as easy’ (< *soirb* ‘łatwy’); *suthainidir* ‘równie trwałe jak / as lasting’ (< *suthain* ‘trwałe’);

[2] śrwal. *gwennet* ‘tak samo biały jak / as white’ (< *gwenn* ‘biały’ < celt. **windos*); śrwal. *kynduhet* ‘równie czarny jak / as black’ (< *du* ‘czarny’ < celt. **dubu-s*, gdzie *kyn-* jest proklityką, niekiedy używaną w roli prefiksu, identyczną co do genezy z łac. *cum*); wal. *dued* ‘tak samo czarny jak’; *hyned* ‘równie stary jak’ (< *hen* ‘stary’ < celt. **seno-s*);

[3] śrbret. *cazret* ‘równie wspaniały jak / as fine’ (< *cazr* ‘wspaniały’), *guelhet* ‘tak piękny jak’; bret. *lartet* ‘równie wielki jak’.

Stopień podstawowy przymiotnika jedynie wskazuje nam cechę osoby lub rzeczy (np. *wysokie* drzewo; śnieg jest *biały*), stopień równy wskazuje, że jakaś cecha osoby lub rzeczy jest identyczna (taka sama, równa co do jakości) jak cecha innej osoby lub rzeczy (np. Robert jest *równie wysoki jak* Piotr; śnieg jest *tak samo biały jak* mleko). Osobę lub rzecz porównywaną stawia się w bierniku, np.

[4] stirl. *is moir slébe fírinne dae* ‘sprawiedliwość boska jest równie wysoka (*moir*) jak góry (acc. pl. *slébe*)’; *gilithir sneachta* ‘tak biały jak śnieg (acc.)’; *gilit-*

hir gruth ‘tak biały jak mleko (acc.)’; *duibithir gual* ‘tak czarny jak węgiel (acc.)’; *duibidir écc* ‘równie czarny jak śmierć (acc.)’.

[5] śrwal. *gwennet gwanec* ‘(ona była) tak samo biała jak fala (acc.)’; śrwal. *kynduhet ar muchud* (wal. *cyn ddued â'r muchudd*) ‘tak samo czarny jak smoła’ (Lewis, Pedersen 1937: §318).

Porównanie za pomocą ekwatiwu może być także wyrażone przez jakieś bezspójnikowe zdanie („a conjunctionless clause”), np.

[6] stirl. *soilsidir bid hi lugburt* ‘tak samo jasny (jak gdyby) był w ogrodzie / as bright (as if) it were in a garden’; *is firithir ad fiadar* ‘(to) jest równie prawdziwe jak powiedziano / it is as true (as) is reported’ (Thurneysen 1980: 232).

W dialektach brytońskich formy ekwatiwu mogą występować w wykrzyknieniach (bez elementu zrównania), np.

[7] wal. *dued y nos* ‘how black the night is!, what a black night!’; *hardded yw* ‘jakie to piękne!’; śrbret. *cazret den* ‘co za wspaniały mężczyzna!’; *guelhet tra* ‘jaka świetna rzecz!’; bret. *lartet* ‘jaki wielki!’.

W większości znanych języków indoeuropejskich te dwa stopnie przymiotnika (podstawowy i równy) nie były od siebie odróżniane za pomocą środków derywacyjnych. Stąd też w językach klasycznych wyróżniamy trzy stopnie przymiotnika (w celtyckich cztery). W poniższej tabeli 1 zestawiono pokrewne przymiotniki ze znaczeniem ‘szeroki’ (wraz z formami w stopniu równym, wyższym i najwyższym) poświadczone w dwóch podstawowych językach celtyckich, a także w języku greckim i staroindyjskim. W tabeli podano możliwe indoeuropejskie formy, rekonstruowane metodą historyczno-porównawczą.

Tabela 1. Stopniowanie przymiotnika ie. **płtHús* ‘szeroki’

Język	Stopień podstawowy (<i>positivus</i>)	Stopień równy (<i>aequativus</i>)	Stopień wyższy (<i>comparativus</i>)	Stopień najwyższy (<i>superlativus</i>)
Staroirlandzki	<i>lethan</i> ‘broad / szeroki’	<i>lethithir, lethidir</i> ‘as broad (as) / tak szeroki jak’	<i>letha</i> (z dat.) ‘szerszy’	nie poświadczony
Walijski	<i>llydan</i> ‘szeroki’	<i>cyfled</i> ‘tak szeroki jak’ (* <i>kom-let-is-eto-</i>)	<i>lled</i> ‘szerszy’	śrwal. <i>llettaf</i> , wal. <i>lletaf</i> ‘najszerszy’

Język	Stopień podstawowy (<i>positivus</i>)	Stopień równy (<i>aequativus</i>)	Stopień wyższy (<i>comparativus</i>)	Stopień najwyższy (<i>superlativus</i>)
Praceltycki	* <i>(p)letanos</i>	* <i>(p)letitri-</i> / * <i>(p)letiseto-</i>	* <i>(p)let-is-</i>	* <i>(p)let-isamo-</i>
Grecki	πλατύς ‘szeroki’ (< * <i>p_ltH-ú-</i>)	NIE MA	Πλατύτερος ‘szerszy’ (z gen.) ‘za szeroki’	πλατύτατος ‘najszerzy, bardzo szeroki’
Staroindyjski (sanskryt)	<i>pṛthúḥ</i> ‘szeroki, ogromny’	NIE MA	<i>Prathīyāms-</i> ‘szeroki, ogromny’	<i>prathīṣ thaḥ</i> ‘szeroki, ogromny’
Indoeuropejski	* <i>p_ltH-ú-</i> ‘szeroki’	??	* <i>pletH-is-</i> * <i>pletH-yos-</i> ‘szerszy’	* <i>pletH-istHos</i> * <i>pletH-is-ṃHos</i> ‘najszerzy’

Źródło: opracowanie własne.

W tabeli 2 w podobny sposób zestawiono formacje celtyckie przymiotnika **senos* ‘stary’ z ich odpowiednikami łacińskimi i sanskryckimi.

Tabela 2. Stopniowanie przymiotnika ie. **senos* ‘stary’

Język	Stopień podstawowy (<i>positivus</i>)	Stopień równy (<i>aequativus</i>)	Stopień wyższy (<i>comparativus</i>)	Stopień najwyższy (<i>superlativus</i>)
Staroirlandzki	<i>sen</i> ‘stary’	<i>senithir</i> ‘tak stary jak’ (< * <i>sen-itri-</i>)	<i>siniu, sinser</i> ‘starszy’ (z abl.) (< * <i>sen-jōs-</i> / * <i>sen-is-teros</i>)	<i>sinem</i> ‘najstarszy’
Walijski	<i>hen</i> ‘stary’ (< * <i>senos</i>)	<i>hyned</i> ‘równie stary jak’ (< * <i>sen-is-eto-</i>)	<i>hŷn</i> ‘starszy’	stwal. <i>hinham</i> , wal. <i>hynaf</i> ‘najstarszy’
Bretoński	stbret. <i>hen</i> ‘stary’	śrbret. <i>henet</i> ‘tak stary jak’ (< * <i>sen-is-eto-</i>)	??	śrbret. <i>henaff</i> , bret. <i>henañ</i> ‘najstarszy’
Praceltycki	* <i>senos</i>	* <i>senitri-</i> / * <i>seniseto-</i>	* <i>senjōs-</i>	* <i>senisamos</i>
Łacina	<i>senex</i> adi. ‘stary’, m. ‘starzec’	NIE MA	<i>senior</i> ‘starszy’ (< * <i>sen-yōs-</i>)	brak

Język	Stopień podstawowy (<i>positivus</i>)	Stopień równy (<i>aequativus</i>)	Stopień wyższy (<i>comparativus</i>)	Stopień najwyższy (<i>superlativus</i>)
Staroindyjski (sanskryt)	<i>sánaḥ</i> ‘stary’	NIE MA	<i>sānīyaṁs-</i> ‘starszy’	<i>sāniṣ thaḥ</i> ‘najstarszy’
Indoeuropejski	* <i>senos</i> ‘stary’	?? zach.-ie. * <i>senitri-</i> ‘tak samo stary jak’	* <i>sen-yos-</i> ‘starszy’	* <i>sen-istHos</i> * <i>sen-is-ṃHos</i> ‘najstarszy’

Źródło: opracowanie własne.

Co do genezy celtyckiego ekwatiwu, zdania uczonych są podzielone. Zwykle uważa się, że języki celtyckie wprowadziły tu innowację. Ale są i tacy badacze, którzy wyróżniają przyrostek (italo-celt.) *-*tri-* (Pokorny 1914: 71) i dostrzegają jakiś rodzaj pokrewieństwa pomiędzy celtyckim ekwatiwem a łacińskimi formami typu *camp-es-ter* (gen. sg. *-tris*) ‘płaski, równy, położony na równinie’ (Lewis, Pedersen 1937: § 318). W dostępnej literaturze przedmiotu nie rozważano (poza zwięzłą sugestią ze strony Lindsaya 1894: 329) możliwości genetycznego związku pomiędzy celtyckimi formami przymiotnika w stopniu równym (czyli ekwatiwami) a łacińskimi przysłówkami zakończonymi na *-iter*, chociaż taka relacja narzuca się sama przez się z uwagi na trzy dość ważne przesłanki.

Po pierwsze, obie formacje (goidelska i łacińska) są budowane w oparciu o identyczny lub zbliżony sufixs *-*itri-* (lub *-*iteri-*).

Po drugie, przysłówki są najczęściej urabiane od przymiotnika, tak samo jak stopnie przymiotnika.

Po trzecie, budowa przymiotnika i jego stopniowanie jest analogiczna w językach celtyckich i italskich. *Comparativus* tworzy się za pomocą sufixu *-*yos-* (rzadko *-*is-*), *superlativus* za pomocą italo-celtyckiego przyrostka *-*is-(s)ṃHos* (rzadziej ie. *-*tṃHos* albo *-*ṃHos*).

W tabeli 3. zestawiono kilka paralelnych formacji celtyckich i łacińskich o podobnym znaczeniu, przy czym formacje etymologicznie pokrewne są przytoczone pod tą samą liczbą porządkową.

Tabela 3. Formacje przymiotnikowe celtyckie i łacińskie w paralelnym zestawieniu

Lp.	Język	Stopień podstawowy (<i>positivus</i>)	Stopień równy (<i>aequativus</i>) albo przysłówek	Stopień wyższy (<i>comparativus</i>)	Stopień najwyższy (<i>superlativus</i>)
1.	Staroirlandzki	<i>dian</i> adi. 'szybki'	<i>dénithir</i> aequat. 'równie szybki jak' (<i>< *-itri-</i>)	<i>déniu</i> comp. 'szybszy' (<i>< *-jōs-</i>)	
2.	Łaciński	<i>celer</i> adi. 'szybki, rączy, żwawy'	<i>celeriter</i> adv. 'szybko' (<i>*keler-itri-s</i>)	<i>celerior</i> comp. 'szybszy' (<i>*keler-iōs-</i>)	<i>celerrimus</i> sup. 'najszybszy' (<i>*keler-is-ηHos</i>)
3.	Staroirlandzki	<i>soirb</i> adi. 'łatwy' (osnowa na <i>-i-</i>)	<i>soirbithir</i> aequat. 'równie łatwy' (<i>< *-itri-</i>)	<i>soirbiu</i> comp. 'łatwiejszy' (<i>< *-jōs-</i>)	<i>soirbem</i> sup. 'najłatwiejszy' (<i>*-is-ηHos</i>)
4.	Łaciński	<i>facilis, is</i> adi. 'łatwy' (osnowa na <i>-i-</i>)	<i>faciliter</i> adv. 'łatwo' (<i>< *-itri-</i>)	<i>facilior</i> 'łatwiejszy' (<i>< *-iōs-</i>)	<i>facillimus</i> 'najłatwiejszy' (<i>*-is-ηHos</i>)
5a.	Staroirlandzki	<i>sír, wal. hir</i> adi. 'długi' (<i>< *sē-ro-</i>)	<i>sí(a)thir</i> aequat. 'tak samo długi' (<i>< *sē-itri-</i>)	<i>sia, sía, wal. hwy</i> 'dłuższy' (<i>< *sē-is-</i>)	<i>síam, wal. hwyaf</i> 'najdłuższy' (<i>< *sē-is-ηHos</i>), <i>stirl. sírem</i> sup. (<i>< *sērisηHos</i>)
5b.	Łaciński	<i>sērus</i> 'późny, długotrwały' (<i>< ie. *sē-ro-</i>)	<i>sērum</i> adv. 'późno, długo w noc' (adv. <i>*sēriter</i> nie ma poświadczenia)	<i>sērior</i> comp. 'późniejszy' (<i>< *sē-iōs-</i>),	<i>sērissimus</i> superlat. (<i>< *sērisηHos</i>)
6.	Łaciński	<i>rārus</i> adi. 'rzadki'	<i>rārō, rārē</i> adv., także <i>rārīter</i> adv. 'rzadko'	<i>rārīor</i> comp. 'rzadszy'	<i>rārissimus</i> sup.

Źródło: opracowanie własne.

Porównanie paralelnych formacji w staroirlandzkim i łacińskim jasno pokazuje, że zarówno budowa przymiotnika, jak i jego stopniowanie w grupie celto-italijskiej jest niemal identyczne. Ponieważ zbieżności w zakresie tworzenia i użycia stopnia podstawowego, wyższego i najwyższego przymiotnika są uderzające

i bezsporne, zatem i podobieństwo pomiędzy stopniem równym przymiotnika (łac. *aequativus*), poświadczonym w wyspowych językach celtyckich, a przysłówkiem łacińskim zakończonym na *-iter* nie wydaje się wynikać z przypadku.

Trudno wprawdzie przytoczyć kompletną zgodność jednostkową celtycko-łacińską, która w sposób jednoznaczny gwarantowałaby genezę italocełtycką formacji przymiotnikowej urobionej sufiksem **-itri-*. Można ten fakt wytłumaczyć w prosty sposób. Po pierwsze, w językach celtyckich niewiele jest poświadczonych form ekwatiwu, która już w dobie archaicznej stała się formacją powoli zanikającą. W nowoirlandzkim formy ekwatiwu straciły całkowicie swą produktywność i zostały zastąpione przez konstrukcję *comh* + forma stopnia podstawowego + *le*, np. *comh cliste le* ‘tak bystry jak’. We współczesnym języku walijskim stopień równy przymiotnika został zachowany, por. konstrukcję *cyn oered a* ‘tak zimny (aequat.) jak’ (*oer* ‘zimny’, *oered* ‘tak zimny jak’), choć niekiedy zdarzają się konstrukcje z przymiotnikiem bez cechy *-ed* (Cuzzolin, Lehmann 2004: 1217). Po drugie, relatywnie mało jest przymiotników o charakterze italocełtyckim. Tymi dwoma przyczynami można by łatwo wytłumaczyć brak jednostkowego zestawienia ekwatiwu celtyckiego (zwłaszcza staroirlandzkiego) z łacińskimi przysłówkami zakończonymi na *-iter* (< ie. **-itri-*).

Inny istotny problem polega na tym, że niełatwo jest odpowiedzieć na pytanie, czy łacińskie przysłówki rozwinęły się z dawnego ekwatiwu, czy celtycki ekwatiwus miał pierwotnie charakter przysłówkowy, czy wreszcie obie porównywane ze sobą struktury (zbudowane w oparciu o sufiks **-itri-*) rozwinęły się z jakiejś przymiotnikowej formacji o nieznanym charakterze.

Pierwsza z tych trzech możliwości wydaje się najbardziej uzasadniona. Ekwatiwus, czyli stopień równy przymiotnika, okazał się zbędny i bezużyteczny, toteż w większości języków indoeuropejskich mogło dochodzić albo do jego eliminacji, albo do jego wtórnego wykorzystania, np. do tworzenia przysłówek jak w łacinie.

Podążając drogą wytyczoną przez W. M. Lindsaya (1894: 329) i F. Skutscha (1914), a zarazem akceptując argumentację W. Meida (1967: 238–242), J. Puhvela (1973: 152) i E. R. Lujána (2000: 80–84), zakładam, że przyrostek italocełtycki **-itri-* stoi w genetycznej relacji do znanego sufiksu ie. **-tero-*, którego charakter nie został jednak właściwie odtworzony. Tradycyjne twierdzenie Karla Brugmanna (1906: 329, §523), że sufiks ie. **-tero-* oznacza „przeciwieństwo”, „zróżnicowanie” lub „kontrast” jest w moim przekonaniu całkowicie mylne.

Tego rodzaju semantyka nie tylko nie wyjaśnia niczego, ale nawet wprowadza zamieszanie i konfuzję, co można pokazać na konkretnych przykładach.

Po pierwsze, łac. *dexter* ‘prawy’ określa jakoby coś przeciwnego w stosunku do łac. *sinister* ‘lewy’ lub *laevus* ‘ts.’, ale takie tłumaczenie jest opaczne. Gdyby sufix **-teros* wyrażał „przeciwieństwo, zróżnicowanie, kontrast”, to przymiotnik stgr. δεξιτερός ‘prawy’ powinien oznaczać coś przeciwstawnego w stosunku do δεξιός ‘ts.’³ Tymczasem tak bynajmniej nie jest. Obie greckie postaci δεξιτερός oraz δεξιός mają ten sam sens (‘prawy, leżący po prawej stronie’).

Po drugie, łac. *matertera* ‘ciotka; siostra matki’ nie określa osoby pozostającej w opozycji do matki (por. łac. *mater*), lecz wręcz odwrotnie: kogoś, kto bardzo ją przypomina, osobę tej samej płci, która pochodzi od jednych rodziców, która wykazuje w odniesieniu do matki fizyczne podobieństwo, a nie „przeciwieństwo” czy „zróżnicowanie”⁴.

Po trzecie, indoirańskie formacje typu **aśva-tará-*, **khara-tará-* m. ‘muł, mieszaniec konia z osłem’ (< **aśva-* ‘koń’, **khara-* ‘osioł’) bynajmniej nie kładą nacisku na odrębności (tj. fizyczne „zróżnicowanie”) pomiędzy mułem i koniem (względnie mułem i osłem), lecz wręcz przeciwnie ukazują podobieństwo muła do konia (indoirań. **aśva-tará-* ‘zwierzę podobne do konia’) lub muła do osła (indoirań. **khara-tará-* ‘zwierzę podobne do osła’). Turner (1968: 319) wyraźnie podkreśla, że w odniesieniu do rzeczowników sufix **-tero-* „designated something like, but not the same as, the simple noun”. To samo uwydatniał uprzednio Lindsay (1894: 329).

³ Benveniste (1948: 115–121) w odróżnieniu od większości lingwistów zakłada, że opozycja nie pojawia się pomiędzy dwiema formami zakończonymi na **-teros* (typu łac. *dexter* vs. *sinister*, gr. δεξιτερός, vs. ἀριστερός, ἡμέτερος vs. ὑμέτερος), ale że forma utworzona za pomocą przyrostka **-teros* stała w opozycji do stopnia podstawowego, tworząc z nim kontrastyczną parę, np. łac. *dexter* ‘prawy’ vs. *laevus* ‘lewy’, gr. δεξιτερός, ‘prawy’ vs. σκιαίός ‘lewy’, ἀριστερός ‘lewy’ vs. δεξιός ‘prawy’, ἡμέτερος ‘nasz’ vs. ὑμός ‘wasz’. Twierdził on ponadto, że łac. *mātertera* ‘ciotka (ze strony matki)’ nie stoi w opozycji do *māter*, ale do wyrazu łac. *amīta* ‘ciotka (ze strony ojca)’. Jego zdaniem, formant słowotwórczy **-teros* „qualifie surtout des notions de caractère spatial (positions dans l’espace et dans le temps)” (Benveniste 1948: 121). Językoznawca francuski zakłada kompletnie abstrakcyjny system rzekomych opozycji. W naszym mniemaniu, hipoteza stopnia równego sugerowana (w roku 1894 przez W. M. Lindsaya) dla przyrostka **-teros* jest klarowna, jasna funkcjonalnie i łączy do akceptacji.

⁴ Walde (1910: 469–470) analizuje łac. *matertera* jako **matritera* „Komparativbildung zu *māter*”, zakłada zatem milcząco, że formant **-teros* tworzył pierwotnie przymiotniki w stopniu wyższym (jak w języku greckim).

Po czwarte, charakter porównawczy przyrostka ie. **-teros* (który tworzy stopień wyższy w grece i w językach indoirañskich) nie polega na próbie szukania „przeciwieństwa” czy „różnicowania”, ale wręcz przeciwnie. Poprzez stopień wyższy (łac. *comparativus*) sygnalizujemy, że porównywane z sobą osoby lub rzeczy posiadają tę samą cechę, tylko że w niejednakowym stopniu.

Po piąte, zaimki indoeuropejskie typu **k^woteros* (pyt.) ‘który z dwóch?’ oraz **yoteros* (wzgl.) ‘który z dwóch’ (por. łac. *uter* ‘ts.’ wobec *uterque* ‘każdy z dwóch’, *neuter* ‘żaden z dwóch’ itd.) nie mają na celu wyrażanie „przeciwieństwa” czy „różnicowania”, a jedynie wskazanie jednej z dwóch podobnych (względnie prawie identycznych) osób lub rzeczy.

Po szóste, goidelski ekwatywus za pomocą pokrewnego przyrostka **-itri-* wyraża cechę osoby lub rzeczy, która jest identyczna (taka sama) jak u osoby lub rzeczy z nią porównywanej, np. stirl. *duibithir gual* ‘czarny jak węgiel’; por. też śrwal. *kynduhet ar muchud* ‘czarny jak smoła’.

Po siódme, w *Iliadzie* Homera pojawia się forma przymiotnika zakończona na **-teros* w funkcji ekwatywnej, np. [νέφος] ... μελάντερον ἢ τε πίσσα (Hom., *Il.* IV 277) ‘[chmura] czarna jak smoła’⁵, co Puhvel (1973: 152) tłumaczy w sensie komparatywnym ‘[cloud] blacker than pitch’. Ponieważ według przekonania większości badaczy funkcja komparatywna przyrostka **-teros* jest sekundarna, istnieje wysokie prawdopodobieństwo, że funkcja ekwatywna, poświadczona incydentalnie (jeden raz) u Homera, była oryginalna i typowa dla prajęzyka indoeuropejskiego.

Wszystkie te przesłanki wskazują, że oboczne przyrostki **-teros* oraz **-itris* wyrażały znaczące podobieństwo czy wręcz identyczność. Tworzyły zatem stopień równy przymiotnika (łac. *aequativus*) w opozycji do stopnia podstawowego (łac. *positivus*). Przy takim ujęciu łatwo pojmiemy, że przymiotnik stgr. δεξιός ‘prawy’ wyrażał wyłącznie stopień podstawowy (np. to oko jest *prawe*), podczas gdy paralelna formacja δεξιτερός ‘prawy’ ujmowała cechę w sensie porównawczym (pierwotny sens ‘tak samo prawy’) i oddawała stopień równy (np. to oko

⁵ W swoim przekładzie *Iliady* Homera Kazimiera Jeżewska (1986: 96) słusznie przyjmuje sens ekwatywny (w. 274–278): „[...] Za nimi chmura piechoty. / Niby kóz pasterz, gdy chmurę z wierchołka skały zobaczy, / Która od morza nadciąga, zachodnim wichrem pędzona. / Z dała wydaje się jemu ta chmura czarna jak smoła, / Kiedy znad morza nadciąga, zapowiedź burzy straszliwej”. Witkowski (1936: 309) daje odmienną lekcję μελάντερον ἢ τε πίσσα ‘czarni jak smoła’, akceptuje zatem sens ekwatywny, odnosi jednak tekst prawdopodobnie do „chmury piechoty”, czyli maszerujących w falandze Greków.

jest *tak samo prawe* jak ręka [prawa]). Łac. *mātertera* ‘ciotka; siostra matki’ to osoba *taka sama jak matka*, ale jednak nie matka (łac. *māter*).

Stopień wyższy tworzony za pomocą przyrostka *-tero- (np. w grece i w językach indoirańskich) łatwo mógł się rozwinąć z pierwotnego stopnia równego⁶, ponieważ za pomocą ekwatiwu porównujemy cechy osób i rzeczy. Przykłady tego typu pojawiają się także w dialektach celtyckich, gdzie nominalny stopień równy (ekwatiwus) niekiedy zastępuje stopień wyższy przymiotnika, por. stirl. *soillsithir fò secht anda grían* ‘jest jaśniejszy (aequat.) sześć razy od słońca’, podczas gdy w paralelnym passusie pojawia się tekst *soillsi fò secht oltas grían* ‘jest jaśniejszy (comp.) sześć razy od słońca’ (Meid 1967: 233; Vendryes 1974: S–168). Wydaje się zatem, że języki indoeuropejskie tworzyły niegdyś stopień równy przymiotnika (*aequativus*) za pomocą przyrostka *-teros (na zachodzie także przy użyciu paralelnego przyrostka *-itris), ale potem albo zrezygnowały z tej kategorii, albo wykorzystały ją do tworzenia form przymiotnikowych w stopniu wyższym lub przysłówków.

Czy łacińskie przysłówki mogły rozwinąć się z dawnych ekwatiwów? Odpowiedź na to pytanie musi być pozytywna, skoro ekwatiwy wymagają porównania i podobieństwa porównywanych cech, a przysłówki występują często w tego typu kontekście. Zdanie *Syn jest podobny do swojego ojca* można przedstawić z pomocą przysłówka: *Syn wygląda podobnie jak jego ojciec* (Górska 2002: 86–87). Przysówek pełni w tym przypadku taką samą rolę co pokrewny mu przymiotnik. Wprowadzenie przysłówka jest charakterystyczne dla tzw. similitatiwu, czyli „a construction expressing sameness of manner” (Haspelmath, Buchholz 1998: 278). Konstrukcja ta jest bardzo zbliżona do ekwatiwu: „*Robert is as tall as Maria* is equative, whereas *She sings like a nightingale* is similitative” (Cuzzolin, Lehmann 2004: 1213). Widzimy zatem, że skojarzenie łacińskich przysłówków zakończonych na -iter (które mogą tworzyć similitatiwy) z celtyckimi (staroirlandzkimi) ekwatiwami na -ithir, -idir wydaje się w pełni uzasadnione nie tylko analogiczną ich budową, ale też pełnioną funkcją.

⁶ Inaczej sądzi Meier-Brügger (2003: 223), który stopień wyższy przymiotnika wywodzi nie tyle ze stopnia równego (ekwatiwu), ile raczej z jakichś lokalnych lub czasowych formacji na *-teros: „One can only then presume that individual local and temporal formations gave the impulse for the development of *-tero- as a common suffix for comparative forms in both Greek and Vedic”. Autor nie wyjaśnia, jak mogło dojść do wytworzenia się stopnia wyższego z formacji typu łac. *posterus* ‘przyszły, późniejszy’, osk. *pústrei* ‘in postero’, umbr. *destram-e* ‘in dextram’. Przykłady italskie cytuję za pracą Bucka (1905: 84).

Bibliografia

- BENVENISTE É., 1948, *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris: Maisson-neuve.
- BERNARDO P. DE, 1997, Celtico e antico indiano: in margine alle più recenti teorie, w: R. Arena, M. P. Bologna, M. L. Mayer Modena, A. Passi (a cura di), *Bandhu. Scritti in onore di Carlo Della Cruz*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, s. 717–734.
- BRUGMANN K., 1906, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 2. Auflage, B. II.1, Strassburg: Karl J. Trübner.
- BUCK C. D., 1905, *Elementarbuch der oskisch-umbrischen Dialekte*, Heidelberg: Carl Winter.
- CUZZOLIN P., LEHMANN C., 2004, *Comparison and gradation*, w: G. Booij, C. Lehmann, J. Mugdan, S. Skopeteas (eds.), *Morphologie. Ein internationales Handbuch zur Flexion und Wortbildung*. 2. Halbband, Berlin–New York: Mouton de Gruyter, s. 1212–1220. Tekst umieszczony na stronie internetowej [online], http://www.uni-erfurt.de/sprachwissenschaft/personal/lehmann/CL_Publ/Cuzzolin&Lehmann_Comparison.pdf, [29.12. 2008].
- ELSIE R. W., 1979, *The Position of Brittonic. A Synchronic and Diachronic Analysis of Genetic Relationships in the Basic Vocabulary of Brittonic Celtic*, Bonn: Nakładem autora.
- GÓRSKA M., 2002, Właściwości walencyjne łacińskich przysłówków, *Roczniki Humanistyczne* 50, nr 3, s. 83–92.
- HARTLEB-KROPIDŁO B., 1999, Łacińskie formacje adverbialne na *-iter* od przymiotników I i II deklinacji, *Meander LIV*, nr 5, s. 465–474.
- HASPELMATH M., BUCHHOLZ O., 1998, Equative and Similitive Constructions in the Languages of Europe, w: J. Van der Auwera (ed.), *Adverbial Constructions in the Languages of Europe*, Berlin–New York: Mouton de Gruyter, s. 277–334.
- JEŻEWSKA K. (tłum.), 1986, Homer, *Iliada*, przełożyła K. Jeżewska, wstępem i przypisami opatrzył J. Łanowski, wyd. 14, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- KNIGHT C. M., 1920, Greek and Latin Adverbs and Their Value in the Reconstruction of the Prehistoric Declension, *Transactions of the Cambridge Philological Society VI* (3), s. 1–139.
- LEUMANN M., 1963, *Lateinische Laut- und Formenlehre*, München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- LEWIS H., PEDERSEN H., 1937, *A Concise Comparative Celtic Grammar*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- LINDSAY W. M., 1894, *The Latin Language: A Historical Account of Latin Sounds, Stems and Flexions*, Oxford: The Clarendon Press [internetowa kopia książki udostępniona na stronie: <http://www.archive.org/stream/latinlanguagehis00linduoft>, (16.02.2009)]

(wyd. niem. *Die lateinische Sprache. Ihre Laute, Stämme und Flexionen in sprachgeschichtlicher Darstellung*, Leipzig 1897: Teubner, reedycja Hildesheim 1984: G. Olms).

- LUJÁN E. R., 2000, Sobre los orígenes de los comparativos indoeuropeos en *-teros, *Revista Española de Lingüística XXX* (1), s. 77–102.
- ЛУЦКАЯ Ф. И., 1997, Семантика и словообразовательные функции общеиндоевропейского суффикса *ter(o) в греческом, латинском и других индоевропейских языках, w: *Вопросы индоевропейского словообразования и классической филологии*, Томск: Издательство Томского университета, s. 31–38.
- MANN S. E., 1984–1987, *An Indo-European Comparative Dictionary*, Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- MEID W., 1967, Zum Aequativ der keltischen Sprachen, besonders des Irischen, w: W. Meid (hrsg.), *Beiträge zur Indogermanistik und Keltologie Julius Pokorny zum 80. Geburtstag gewidmet*, (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft 13), Innsbruck: Sprachwissenschaftliches Institut der Universität Innsbruck, s. 223–242.
- MEIER-BRÜGGER M., 2003, *Indo-European Linguistics*, Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- MEILLET A., 1937, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 8. éd., Paris: Hachette.
- MEISER G., 2006, *Historische Laut- und Formenlehre der Lateinischen Sprache*, 2. Auflage, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- OSTHOFF H., 1887, Die lateinischen Adverbia auf -iter, *Archiv für lateinische Lexikographie und Grammatik IV*, s. 455–466.
- OTRĘBSKI J., SAFAREWICZ J., 1937, *Gramatyka historyczna języka łacińskiego*, t. 1, Warszawa: Nakładem Komitetu Wydawniczego Podręczników Akademickich.
- PALMER L. R., 2002, *La lingua latina*, Torino: Giulio Einaudi editore.
- POKORNY J., 1914, *A Concise Old Irish Grammar and Reader*, Halle a. S.: Max Niemeyer, Dublin: Hodges, Figgis and Co.
- POKORNY J., 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern–München: Francke Verlag.
- PUHVEL J., 1973, Nature and means of comparison in Proto-Indo-European grammar, *Journal of Indo-European Studies I*, 1973, s. 145–154.
- SIHLER A. L., 1995, *New Comparative Grammar of Greek and Latin*, New York–Oxford: Oxford University Press.
- SKUTSCH F., 1914, *Kleine Schriften*, herausgegeben von W. Kroll, Leipzig–Berlin: G. B. Teubner. (reprint wydania: Hildesheim 1967: G. Olms).
- SOMMER F., 1900, Die Komparationssuffixe in Lateinischen, *Indogermanische Forschungen XI*, s. 1–98 i 205–266.

- SZEMERÉNYI O., 1999, *Introduzione alla linguistica indoeuropea*, edizione italiana interamente riveduta e aggiornata dall'Autore, a cura di G. Boccali, V. Brugnatelli, M. Negri, Milano (1 wyd. wł. 1985): Edizioni Unicopli.
- THURNEYSEN R., 1980, *A Grammar of Old Irish*, revised and enlarged edition, translated from the German by D. A. Binchy and O. Bergin, Dublin: The Dublin Institute for Advanced Studies.
- TURNER R. L., 1968, Type *aśvatará-* in New Indo-Aryan, w: *Pratidānam. Indian, Iranian and Indo-European Studies Presented to Franciscus Bernardus Jacobus Kuiper on His Sixtieth Birthday*, The Hague–Paris: Mouton, s. 319–320.
- VENDRYES J., 1974, *Lexique étymologique de l'irlandais ancien*, t. 2 (R–S), Dublin: Dublin Institute for Advanced Studies, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
- VILLAR F., 1981, *Dativo y locativo en el singular de la flexión nominal indoeuropea*, Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- WALDE A., 1910, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter.
- WITKOWSKI S., 1936, *Historyczna składnia grecka na tle porównawczym*, Lwów: Kasa im. Mianowskiego.
- WITWER M., 1970, Über die kontrastierende Funktion des griechischen Suffixes -τερος, *Glotta XLVII*, s. 54–109.

On the Origin of the Latin Adverbs ending with *-iter*

(summary)

The origin of the Latin adverbs ending with *-iter* remains unclear. They derived primitively not only from adjectives of the third declension, but also from many adjectives of declensions I and II (cf. Leumann 1963: 299; Hartleb-Kropidło 1999). Researchers did not take into account the possibility that the Latin suffix *-iter* (typical of adverbs) may be genetically identical with the Celtic suffix **-itri-*, which characterizes the so called EQUATIVE degree (Lat. *aequativus*) of the adjectives in the Insular Celtic languages. Most Indo-European languages do not demonstrate such an adjectival formation. It is traditionally suggested that the Celtic languages introduced a grammatical innovation. Also the Latin adverbs ending with *-iter* appear to be absent in different Indo-European languages. However, it is possible to demonstrate that these two formations (attested in Latin and Celtic, respectively) are genetically related.

The Insular Celtic adjective has three degrees of comparison: the equative, the comparative and the superlative (Pokorny 1914: 71–72; Thurneysen 1980: 232). The degree of equality is realized by an adjective with the suffix **-itri-* (hence OIr. *-ithir*, *-idir*), which is followed by the accusative of the noun. The equative denotes that the person or thing referred to possesses a certain quality in THE SAME degree as that with which he or it is compared. The latter is put in the accusative case (e.g. *gilithir gruth*

‘as white as milk [acc.]’) or expressed by a conjunctionless clause, e.g. OIr. *soilsidir bid hi lugburt* ‘as bright (as if) it were in a garden’; *is fíirithir ad fiadar* ‘it is as true (as) is reported’ (Thurneysen 1980: 232). Further examples: OIr. *dénithir* ‘as hasty, as swift’ (< OIr. *dían* ‘hasty, swift’); *demnithir* ‘as certain’ (< *demin* ‘certain’); *erlamaidir* ‘as ready’ (< *erlam* ‘ready’); *fíirithir* ‘as true’ (< *fír* ‘true’ = Lat. *vērus*); *lérithir* ‘as eager, as diligent’ (< *lér* ‘eager, diligent’); *lethithir, lethidir* ‘as broad’ (< *lethan* ‘broad’); *remithir* ‘as thick’ (< *remur* ‘thick’); *soirbithir, soirbidir* ‘as easy’ (< *soirb* ‘easy’); *suthainidir* ‘as lasting’ (< *suthain* ‘lasting’); *tresithir* ‘as strong’ (< *trén* ‘strong’); Middle Welsh *gwennet* ‘as white’ (< *gwenn* ‘white’), *kynduhet* ‘as black’ (< *du* ‘black’).

According to the present author, the equative existed in Proto-Indo-European and it was created by the suffix **-teros* (in the central area) and also **-itri-* (in the western area). The Latin adverbs ending with *-iter* was used to create a similaritative formula, which seems analogous to the equative degree of adjective in the Insular Celtic languages.